

Prinsessen, gravinnen en dienstmeiden. De bewoners van het kasteel van Niel-bij-Sint-Truiden (1871-1920)

Bevolkingsregisters als bron voor je historisch artikel over de kasteelbewoners van je gemeente

Tijdens het najaar van 2013 vonden er in Limburg vier workshops in de reeks 'Hoe schrijf ik een historisch verantwoorde tekst' plaats. De workshops werden georganiseerd door Heemkunde Vlaanderen in samenwerking met Heemkundige Kring "Het drie 'Swaenenland' van Gingelom, Heemkring Sint-Lambrechts-Herk, Geschied- en Heemkundige Kring 'De Goede Stede Hamont' en Geschied- en Heemkundige Kring 'De Klonkviool' van Houthalen. De bedoeling was op één dag gegevens te verzamelen uit één bron namelijk de bevolkingsregisters, die te analyseren, en een artikel van een viertal bladzijden samen te stellen. Roxanne Bormans, Pieterjan Buggenhout, Arlette Christiaens, Danny Lemache, Emma Lemmens, Rombout Nijssen (lesgever), André Vandecan, Georges Wemans en Claudy Winant waren aanwezig tijdens de cursus in Gingelom en werkten samen dit artikel uit.

De bronnen voor dit onderzoek, de bevolkingsregisters van Niel voor de jaren 1871-1880, 1881-1890, 1891-1900, 1901-1910 en 1911-1920 werden door het gemeentebestuur van Gingelom en door het Rijksarchief te Hasselt ter beschikking gesteld. Genealogische gegevens over de adellijke kasteelbewoners werden ontleend aan O. Coomans de Brachène, *Looz-Corswarem (de), in Etat présent de la noblesse belge. Annuaire de 1993. Première partie. Liem-Maer*, Brussel, 1993, p. 96-118 ; en aangevuld met gegevens van www.geneanet.org, www.geneall.net, beiden geraadpleegd op 26 oktober 2013.

We beginnen ons artikel met een inleidende alinea waarin we het onderzoeksonderwerp duiden, in dit geval de bewoners van het kasteel van Niel-bij-Sint-Truiden, en in het bijzonder de mensen die niet tot de familie van de

bezitter van het kasteel behoorden, maar er wel woonden en werkten. We geven ook aan welke periode onderzocht wordt. In een voetnoot worden een aantal vrij ruim verspreide genealogische referentiewerken over de familie en over het kasteeldomein vermeld.

Het kasteel van Niel, dat in 1943 werd afgebroken, was vanaf 1790 één van de kastelen van de adellijke familie de Looz-Corswarem. Over de geschiedenis van deze familie en over de adellijke bewoners van het kasteel is veel gepubliceerd.¹ Dat betekent echter niet dat de bewoningsgeschiedenis van het kasteel gekend is. Het is immers zo dat niet alleen de leden van de adellijke familie in het kasteel woonden. De kasteelheren en hun gezin deden beroep op een hele groep personeelsleden en andere medewerkers, waarvan er een aantal in het kasteel woonden. In deze bijdrage gaan we vooral op zoek naar deze groep mensen, die niet tot de familie van de kasteelbezitters behoorden, maar toch deel uitmaakten van het "kasteelhuishouden". Omwille van de beperkte beschikbaarheid van de bevolkingsregisters wordt dit onderzoek beperkt tot de periode 1871-1920, en worden voor de periode van de laatste 120 jaren geen namen gepubliceerd die niet ook in elders gepubliceerde genealogische werken te vinden zijn.

Het kasteel van Niel-bij Sint-Truiden werd in het midden van de twintigste eeuw afgebroken.

PERSONNES COMPOSANT LE MÉNAGE PRÉSENTES OU TEMPORAIREMENT ABSENTES			NAISSANCE.	ÉTAT CIVIL.	PROFESSIONS ou CONDITIONS.	ENTRÉE.	
(Inscrire successivement le chef de ménage, sa femme, ses enfants par rang d'âge, les parents et autres personnes vivant habituellement avec lui; puis, plus bas, les domestiques et ouvriers à demeure.)						RÉSIDENTE PRÉCÉDENTE OU NAISSANCE.	DATE de L'INSCRIPTION
L. N°	NOM DE FAMILLE abrégé en toutes lettres sous chaque nom.	PRÉNOMS en toutes lettres.	(Indiquer le lieu, puis la date.)	(Se dispenser de désigner l'état de célibat. Indiquer la date des changements d'état civil survenus par mariage, divorce ou veuvage, par légitimation, reconnaissance ou adoption.)	Désigner d'abord la profes- sion ou condition prin- cipale. Spécifier clairement la genre de commerce, d'industrie, de métier ou de service. Indiquer la fonction (maître ou ouvrier.)	(Mentionner d'abord dans la commune ou hameau.)	(Mentionner d'abord dans la commune, ou hameau.)
A 1	<i>Delor - Courmann</i>	<i>Josephine- Mathilde</i>	<i>Niel de Nièvre 12 Juin 1847</i>	<i>veuve de Dela Nièvre Agathe</i>	<i>primeur</i>	<i>Beuvry</i>	<i>1879</i>
2	<i>De la Nièvre - Agathe</i>	<i>Caroline</i>	<i>Saint-Hilaire Chilly 16 Juin 1849</i>				
3	<i>De la Nièvre - A- gathe</i>	<i>Alphonse</i>	<i>Lima Pérou 16 Janvier 1854</i>	<i>Egrose de Vandeveldt Jeanne Laurine Gabrielle Marie</i>	<i>officier d'artillerie</i>		
4	<i>Vandeveldt</i>	<i>Jeanne-Laurine Gabrielle Marie</i>	<i>Léopold 20 Mars 1854</i>	<i>Egrose de Mlle De la Nièvre, épouse Alphonse - De la Nièvre Louise Mathilde</i>		<i>y</i>	<i>5 Mars 1871</i>
5							
6							
7							
8							
9							
B 10	<i>De la Nièvre</i>	<i>Mathilde</i>	<i>Niel de Nièvre 1851</i>			<i>Beuvry</i>	<i>8 Juillet 1870</i>
11	<i>Vandeveldt</i>	<i>Mathilde</i>	<i>Beuvry 27 Juin 1851</i>		<i>primeur</i>	<i>Beuvry</i>	<i>15 avril 1878</i>
12							
13							
14							
15							
16							
17							
18							

Dans les colonnes 4, 7, 9, 10 et 13 il ne faut pas inscrire de noms de hameau; c'est la commune que l'on doit désigner. Dans la colonne 6 il faut laisser la case en blanc pour les personnes sans profession. Dans les colonnes 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14 et 15

Chemins de fer

Numéro de la maison : 3 Nom de la maison :

Folio : 10

SÉJOUR.			SORTIE.			OBSERVATIONS. <small>(Indiquer, en citant le n° de la 4e colonne, auquel des membres du ménage s'applique l'observation.)</small>	HABITANTS SUCCESSIFS DES MAISONS FORCÉS AU PRÉSENT FOLIO.	
DOMICILE LÉGAL, en conformité des art. 102 et suivants DU CODE CIVIL.	SECONDE RÉSIDENCE des PERSONNES QUI HABITENT alternativement DEUX COMMUNES.	DEMEURES SUCCESSIVES DANS LA COMMUNE. FOLIO NOUVEAU. DATE DU CHANGEMENT.	RÉSIDENCE SUBSÉQUENTE OU DÉCÈS. <small>(Indiquer le état de décès pour le n° inscrit dans l'inscription administrative de 10 septembre 1868.)</small>	DATE DE LA DÉCLARATION DE SORTIE DE LA COMMUNE.	DATE DE LA RADIATION <small>(Mentionner l'entrée dans la résidence sub- séquente, ou décès.)</small>		FOLIO ANCIEN.	DATE DU CHANGEMENT.
10 <i>Nail Arènes</i>	10 <i>Brussels</i>	11	12	13	14 <i>30 mars 1878</i>	15	16	
17	14							
18	15							
19								
N° de la maison : <i>Arènes</i>		Nom de la maison : <i>Arènes</i>						
20								
21								
22								
23								
24								
25								
26								
27								
28								
29								
30								

en y ajoutant l'indication de la province pour les localités qui ont des homonymes, ou du pays pour les localités situées hors du royaume.
on peut se dispenser de répéter les renseignements pour chaque personne, lorsqu'ils ne diffèrent pas de ceux qui concernent le chef de ménage.

Brevetés. — Imp. de Th. Lamare, rue de la Courbe, 14, Paris, de L'Éclair.

Na de inleidende alinea besteden we een hoofdstukje aan de bron die voor dit onderzoek gebruikt werd: de bevolkingsregisters van Niel:

Bevolkingsregisters

De bronnen die we voor dit onderzoek gebruiken zijn de bevolkingsregisters van Niel. In deze registers, die aangelegd werden vanaf 1846, wordt huis per huis ingeschreven wie er woont. Op het moment dat een nieuw bevolkingsregister opgemaakt wordt, worden de namen van de bewoners van een huis in een vaste volgorde ingeschreven: eerst de naam van het “gezinshoofd”, dan de naam van diens echtgenote, vervolgens de kinderen van dat koppel, andere verwanten die in hetzelfde huis wonen en tot slot de mensen die niet verwant zijn met het gezinshoofd, en toch onder hetzelfde dak wonen. Die laatste categorie bestaat meestal uit mensen die voor het gezinshoofd of zijn familie werken en die bij hem van kost en *inwoonst* genieten.

Het bevolkingsregister bevat kolommen waarin van iedere vermelde persoon de naam en voornaam, de plaats en datum van geboorte, de burgerlijke staat, het beroep, de vorige verblijfplaats, de datum van aankomst in de gemeente, een eventuele tweede verblijfplaats – voor de bezitters van een kasteel was dat nogal eens Brussel of Luik – en de datum van vertrek uit gemeente en de nieuwe verblijfplaats ingevuld kunnen worden. In feite zien we dat de gemeentesecretaris zich destijds wel eens durfde beperken tot alleen de meest noodzakelijke gegevens. Zeker wanneer wijzigingen in de bewoning van een pand geregistreerd worden, is die registratie niet altijd volledig.

In de loop van de jaren verandert de bewoning van meeste huizen: mensen overlijden of verhuizen, de bewoners krijgen kinderen of andere mensen nemen hun intrek in de woning. Wanneer iemand de woning verlaat, en dat aangemeld wordt in het gemeentehuis, dan wordt de naam van die persoon in het bevolkingsregister zodanig doorstreept dat hij toch leesbaar blijft. Nogal eens wordt daarvoor rode inkt gebruikt, zodat duidelijk gemaakt wordt dat die persoon daar niet meer woont, zonder dat de gegevens over hem of haar onleesbaar gemaakt worden. In de daarvoor voorziene kolom wordt aangeduid of die persoon overleden of verhuisd is. Namen van nieuwe bewoners worden in chronologische volgorde ingeschreven. Zo kan het gebeuren dat in het deel van de lijst van de namen van

de bewoners die na het opstellen van het register werden bijgeschreven, gezinsleden en mensen zonder verwantschap met het gezinshoofd door elkaar ingeschreven worden. In sommige woningen, grote boerderijen met meerdere knechten en meiden bijvoorbeeld, of in kastelen, kan het verloop van de bewoners zo groot zijn dat één blad in het bevolkingsregister niet volstaat om alle aanvullingen te noteren. In dat geval wordt achteraan in het register een tot dan toe leeg gebleven blad gebruikt om verdere aanvullingen te noteren. Op het eerste blad dat aan die woning gewijd is, wordt verwezen naar het nieuwe blad en omgekeerd.

Op die manier worden de gegevens in het bevolkingsregister na verloop van tijd, als er veel aanvullingen en doorhalingen aangebracht zijn, minder overzichtelijk. Daarom, en om de bijeengebrachte gegevens te controleren, wordt er na een tiental jaren een nieuw register opgesteld. Daarvoor wordt een volkstelling gehouden, waarbij door het gemeentebestuur aangestelde volkstellers alle woningen bezoeken om de nodige gegevens over de bewoners van elk pand te achterhalen. Op basis van de in de volkstelling verzamelde gegevens wordt dan een nieuw bevolkingsregister opgesteld.

De praktijk toont aan dat de volkstellingen werkelijk nodig waren om de bevolkingsregisters in enige mate met de werkelijkheid te laten sporen. Eenmaal een bevolkingsregister opgemaakt, werden wijzigingen immers maar aangebracht als het gemeentebestuur daarvan op de hoogte was. Wanneer een boerenknecht een boerderij verliet en zijn intrek nam bij een andere werknemer in een andere gemeente, zonder dat iemand de moeite nam om dat bij het gemeentehuis te melden, dan kon het gebeuren dat zijn vertrek niet in het register geregistreerd werd. Bij het gebruik van deze bron moeten we er dus rekening mee houden dat zij niet onfeilbaar is.

De bevolkingsregisters van de gemeente Niel, een deelgemeente van Gingelom, worden in het gemeentehuis van Gingelom bewaard en het Rijksarchief van Hasselt.

Met behulp van de hierboven vermelde genealogische studies worden in een tweede hoofdstukje de leden en verwanten van de familie de Looz-Corswarem die het kasteel in de onderzochte periode bewoonden, gesitueerd:

de Looz-Corswarem

Tijdens de onderzochte periode werd het kasteel achtereenvolgens bewoond door twee takken van de familie de Looz-Corswarem. De familie de Looz-Corswarem bestaat uit verschillende takken. Sommige leden van de familie mogen de titel van prins of prinses dragen, andere zijn graaf of gravin.

De bevolkingsregisters leren ons dat in 1871 prinses Caroline Arnoldine de Looz-Corswarem, haar dochter Caroline della Riva Aguero en haar zoon Alphonse della Riva Aguero in het kasteel woonden. Caroline Arnoldine was volgens het bevolkingsregister in 1807 in Niel-bij-Sint-Truiden geboren. Zij was de dochter van Charles de Looz-Corswarem en van Caroline Denu. In 1826 was zij in Brussel gehuwd met don José della Riva Aguero. Haar echtgenoot was in 1783 in Lima (Peru) geboren en was in 1823 korte tijd president van zijn land geweest. Hun oudste zoon José Carlos werd in 1827 in Antwerpen geboren, hun dochter Caroline werd op 16 juni 1829 in Santiago-de-Chili geboren en Alphonse zag op 6 december 1834 het levenslicht in Lima.

Caroline Arnoldine is, zo lezen we in de daarvoor bestemde kolom in het bevolkingsregister, in 1859 uit Brussel weer in Niel aangekomen om in het kasteel haar intrek te nemen. Haar echtgenoot was het jaar daarvoor in Lima overleden. Haar dochter Caroline overlijdt in 1879. Op 24 mei 1889 over-

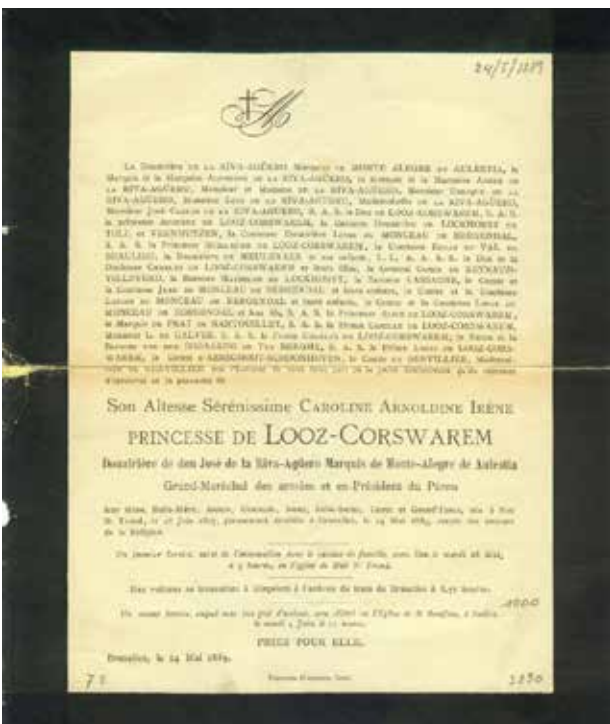

De familieelder de Looz-Corswarem voor de kerk van Niel.

lijdt Caroline Arnoldine in Brussel op tweeëntachtigjarige leeftijd. Haar zoon Alphonse della Riva Aguero trouwt met Jeanne Vandervelde uit Luik, die op 5 maart 1870 in het kasteel van Niel haar intrek neemt. Alphonse overlijdt in Brussel op 1 april 1904, zijn echtgenote overlijdt in 1908. Alle vier zijn op het kerkhof van Niel begraven.

Noch van Caroline Arnoldine, noch van haar zoon, van haar dochter of van haar schoondochter is in de bevolkingsregisters van Niel ingeschreven wanneer zij de gemeente verlieten. In het bevolkingsregister voor de periode 1891-1900 worden zij niet meer vermeld. Er mag dus aangenomen worden dat Alphonse en zijn echtgenote toen niet meer in het kasteel van Niel woonden, of er officieel hun domicilie niet meer hadden.

Op 25 november 1900 neemt het gezin van Maurice Gabriël de Looz Corswarem en Jeanne Louise Motte officieel zijn intrek in het kasteel van Niel. Maurice Gabriël is op 27 augustus 1870 in Dendermonde geboren als zoon van Louis Désiré en Jeanne Guyot. Hij trouwt in 1894 in Elsene. Samen

De doodsbrieff van de prinses Caroline de Looz-Corswarem, echtgenote van Jose de la Riva Aguero, ex-president van Peru.

met Maurice Gabriël en zijn echtgenote nemen in 1900 ook hun dochter Marie Louise (°1895) en hun zoon Roger Maximilien (°1897) hun intrek in het kasteel. In 1902 wordt het gezin verblijd met de geboorte van Ghislaine Jeanne en in 1904 wordt Pierre Désiré geboren. De op 12 mei 1905 geboren Jacques Léon overlijdt al op 3 juni van hetzelfde jaar.

Ghislaine Jeanne (1902-1928) en Pierre Désiré (1904-1925) worden in het bevolkingsregister van 1911 niet meer vermeld. De andere gezinsleden verblijven volgens het register voor de periode 1911-1920 in Niel.

Aan de hand van de gegevens in de bevolkingsregisters werden verschillende tabellen en grafieken gemaakt: aantallen inwonende personeelsleden, hun herkomst, hun aantal dienstjaren en hun beroepen. Het bijebrengen van cijfergegevens en het verwerken daarvan, levert grafieken op die inzicht geven in evoluties of in verhoudingen. In deze fase blijkt dat de meeste tabellen en grafieken die de deelnemers aan de workshop maken wel noodzakelijk inzicht opleveren, maar niet ook noodzakelijk in het uiteindelijk artikel opgenomen moeten worden. De grafiek hieronder,

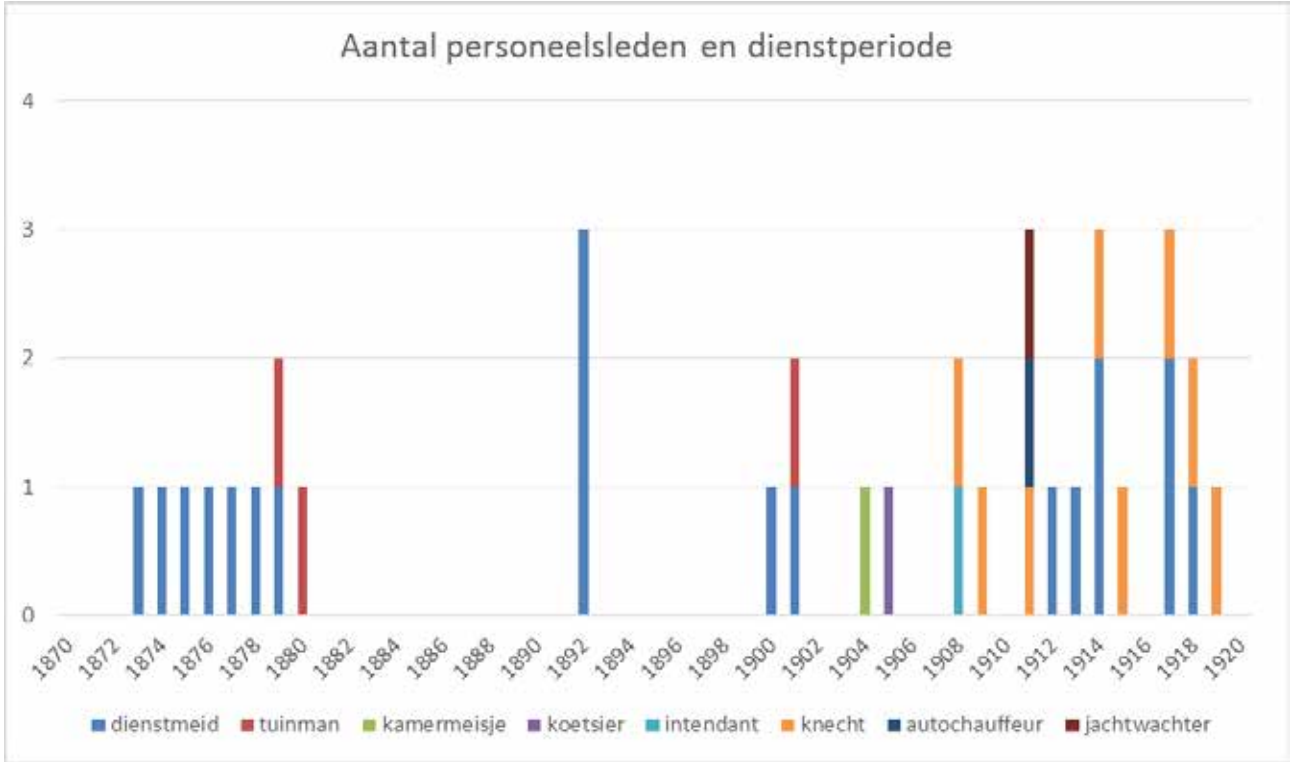
over het aantal inwonende personeelsleden en hun dienstperiode, toont aan dat een grafiek erg veelzeggend kan zijn en veel woorden overbodig kan maken.

Inwonend personeel

De bevolkingsregisters lichten ons uiteraard enkel in over het personeel dat officieel in het kasteel of in de bijgebouwen ervan woonde. Personeelsleden uit het eigen dorp bleven wellicht thuis wonen.

Als we kijken naar het aantal inwonende personeelsleden en naar het werk dat zij doen, valt het op dat er een groot verschil is tussen de eerste periode – die van het eerste huishouden, dat samengesteld is uit drie volwassen personen en een oudere weduwe – en de periode van het tweede huishouden dat bestaat uit een koppel en hun opgroeiende kinderen.

Tijdens de periode van het eerste huishouden zijn er weinig inwonende personeelsleden: Prudence Van Mughem is dienstmeid van 1873 tot 1880, Jean Séraphin Nijs is tuinman van 1879 tot 1881 en Courbois Marie-Thérèse, Lizin Georgine Marie en Courbois Marie-Josephine zijn van 1902 tot 1903 aan de slag als dienstmeid. Naast de eigen-

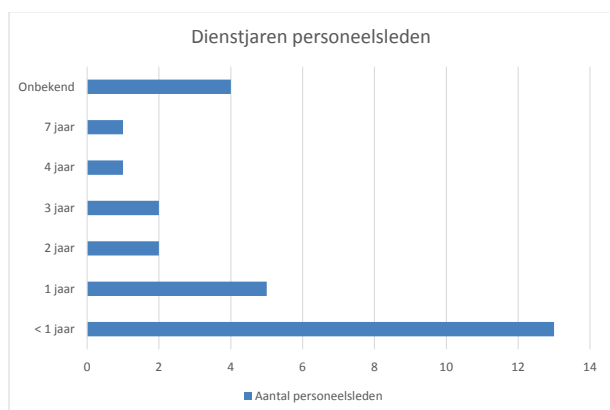

lijke personeelsleden wonen ook de echtgenote van Nijs en hun zoontje van 1879 tot 1881 op het kasteeldomein.

Tijdens de tweede periode is het profiel van de inwonende medewerkers heel anders. Er is meer personeel tegelijk in dienst en zij vertegenwoordigen een breed scala van specialiteiten. Naast dienstmeiden, een tuinman en knechten, zijn er mensen in dienst waarvan de functie omschreven wordt als bediende, koetsier, intendant, *fille de quartier*, concierge, autochauffeur of jachtwachter. Het is overigens opvallend dat de gevarieerde functieomschrijvingen enkel bij de mannen voorkomen. Naast het kamermeisje of *fille de quartier* worden alle vrouwelijke inwonende werkneemsters dienstmeid genoemd. De jachtwachter die in 1910 zijn domicilie op het kasteeldomein heeft, woont er samen met zijn echtgenote en hun dochtertje. Van maart 1903 tot juli 1905 woont ook een priester in het kasteel.

Voorts valt op dat er bijzonder veel verloop was van personeelsleden. In de periode van 1871 tot 1920 werden 28 verschillende personeelsleden in het kasteel ingeschreven. Daarvan bleven er 13 minder dan een jaar in het kasteel gedomicilieerd. Van de anderen bleven er vijf gedurende een periode van 1 tot 2 jaar, twee personen bleven 2 à 3 jaar, twee bleven tussen 3 en 4 jaar, één bleef er 4 jaar in dienst, en één bleef 7 jaar in dienst. Van vier personen is uit de bevolkingsregisters niet op te maken hoe lang zij in dienst bleven.

Een andere vaststelling is dat de inwonende personeelsleden uit een bijzonder brede regio gerekruteerd worden. Van 27 personeelsleden weten wij van welke gemeente zij afkomstig zijn. Tien van hen zijn uit de provincie Luik afkomstig, 6 uit Limburg, 4 uit het huidige Vlaams-Brabant, 3 uit het Brussels, 1 uit Waals-Brabant en 1 uit Oost-Vlaanderen.

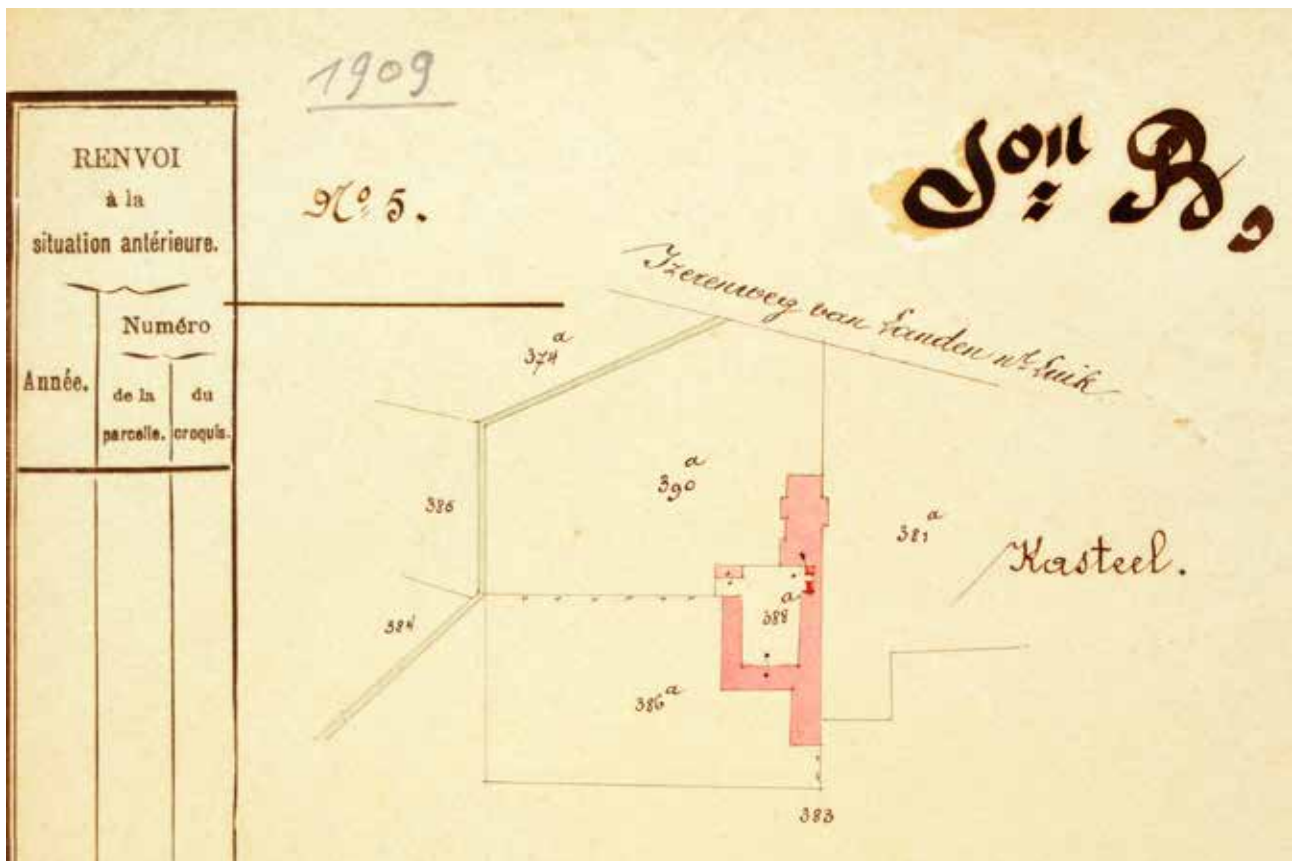

Een conclusie?

In het kasteel van Niel woonden naast de eigenlijke kasteelfamilie nog verschillende andere mensen: mensen die in dienst waren bij de kasteelheren. Er maken ongeveer evenveel mannen als vrouwen deel uit van deze groep. De samenstelling van de groep is divers, hoewel het vooral bij de mannen is dat er een grote diversiteit aan beroepen aan bod komt. De samenstelling van de groep inwonend personeel is sterk afhankelijk van het profiel van het gezin van de kasteelheren: een weduwe met haar volwassen kinderen heeft andere mensen in dienst dan een dynamisch koppel met opgroeiende kinderen en tieners. De meeste inwonende medewerkers blijven maar enkele jaren in dienst en zoeken dan andere oorden op. Blijkbaar strekt het netwerk van de familie de Looz-Corswarem zich over een groot deel van het land uit: haar personeel komt niet alleen uit de provincies Limburg en Luik maar ook uit Brabant en Oost-Vlaanderen. Hoewel de bevolkingsregisters uiteraard een waardevolle bron zijn voor de bewoningsgeschiedenis van een pand, lossen zij toch niet alle verwachtingen in. Niet alle gegevens die in het register kunnen of moeten ingevuld worden, worden ook effectief ingevuld. Met name gegevens over de leeftijd van bewoners die niet in de gemeente zelf geboren zijn, of gegevens over het vertrek van bewoners, zijn niet altijd opgenomen.

En een conclusie over deze werkvorm: dit artikel werd geschreven tijdens een workshop van één dag, waarvan de voormiddag gebruikt wordt om een historische bron te verkennen en er cijfers uit te distilleren, en de namiddag om die cijfers en data tot een tekst om te werken. Dat blijkt hard werken. Het is belangrijk dat de deelnemers het werk verdelen en bijvoorbeeld ieder een bepaald facet in een tabel zetten. De methode – analyseren van een bron en gegevens in cijfers en tabellen omzetten – eerder dan de individuele situatie onderzoeken van iedere persoon die in de bronnen aan bod komt, is voor veel deelnemers nieuw. De grondige analyse van één bron leert de deelnemers de mogelijkheden van die bron kennen, maar maakt hen ook bewust van haar beperkingen. Het feit dat de bevolkingsregisters veel vragen onbeantwoord laten, leidde er tijdens de workshop vanzelf toe dat de deelnemers gingen brainstormen over bronnen die aanvullende gegevens zouden kunnen opleveren.

Rombout Nijssen
Rijksarchivaris Hasselt en Brugge

Het grondplan van het kasteel van Niel, Hasselt, Archief van de provinciale directie van het kadaster, Mutatieschetsen Niel-bij-Sint-Truiden, 1909.

1 Tot de voornaamste in België uitgegeven studies over de geschiedenis van de familie behoren: H. Douxchamps, 'Les quarante familles belges les plus anciennes subsistantes. Corswarem', *Le Parchemin*, 63 (1988) 419-443; O. Coomans de Brachène, 'Looz-Corswarem', *Etat présent de la noblesse belge. Annuaire de 1993. Première partie*, (1993) 96-118; B. d'Ursel, 'Princes en Belgique. Looz Corswarem et Corswarem-Looz 1734', *Le Parchemin*, 78 (2013) 2-29.

In haar studie over het kasteelpark geeft Chris de Maegd een goede stand van zaken van het onderzoek naar de geschiedenis van het kasteeldomein van Niel: Gingelom (Niel-bij-Sint-Truiden): C. de Maegd, 'Kasteel de la Riva', in: C. De Maegd en H.-J. Van den Bossche, *Historische tuinen en parken van Vlaanderen. Inventaris Limburg. Deel 1: Gingelom, Halen, Herk-de-Stad, Nieuwerkerken en Sint-Truiden* (Brussel 2003) 60-62.

Bijzonder interessant voor wie meer wil weten over de geschiedenis van de familie de Looz-Corswarem, is het familiearchief dat in het Algemeen Rijksarchief te Brussel bewaard wordt en waarvan in 2011 de inventaris werd uitgegeven: B. D'Hoore, *Inventaris van het archief van de familie de Looz-Corswarem. Algemeen Rijksarchief. Inventarissen*, 513 (Brussel 2011).